

SZENTEK A LATIN NYELVŰ HARANGFELIRATOK TÜKRÉBEN

A templom minden részével és tárgyával – s így a harangokkal is – különös tiszteletben állt a jámbor nép előtt, felfogásuk és gyakorlatuk szerint ugyanazokat a kegyelmi hatásokat közvetítették számukra, mint a szabályos, elismert szentelmények és szakrális tárgyak.¹ A harang szavát a kultusz szavának, a *res sacrá*-nak tartották.²

A harangokat katolikus vidékeken szentekről és hittitkokról nevezték el, jámbor feliratokkal látták el, hogy szavuk minél fogatosabb legyen.³ A szentek pártfogásában álló harangokról úgy vélekedtek, hogy azok megvédik a közösséget a rájuk támadó gonosz erők, a vihar, a jégeső és a tűz pusztításától. A harangok a patrónus nevében hívták a híveket az istentiszteletre.⁴ Bálint Sándor megfogalmazása szerint a szentnek való felajánlás szakrális névmágiája révén a harang, de maga a templom, a helység – a föld és a lakosok is – a védőszent virtuális birtokává váltak, a hívek pedig a patrónus alattvalói lettek. A közösség tagjai úgy gondolták, hogy a tisztelet és a kultusz viszonzásaképpen a védőszent Isten színe előtt szószólójuk lesz.⁵

A harang szentelmény szerepét a harangszentelés és harangáldás szövegei is híven tükrözik, ám maga a szertartás is figyelmet érdemel. Leírása a *Rituale Romanum*-ban, pontosabban az *Áldások* könyvében (*De benedictionibus*) található.

A szertartás a hét töredelmi zsoltár (50, 53, 56, 66, 69, 85, 129.) felolvasásával kezdődik. Ezt követően a püspök szentelt vízzel mossa meg a harangot. Ez az aktus jelzi, hogy a harang megtisztul, elvonatik a profán használattól és vallási szolgálatba lép. Az ekkor elmondott imádság szerint a harang arra van rendelve, hogy hangja mind az elemek, mind a gonosz lélek részéről fenyegető veszélyeket elhárítsa; hirdesse az Isten dicsőítésének idejét és alkalmát; felkeltse és fokozza a hívek buzgóságát, továbbá, hogy a templomba hívja őket, ahol közösen magasztalva az Urat imádságuk egyesüljön a mennyei karokéval. Ezután a püspök a betegek olajával keresztalakban megkeni a harang palástját. Az ekkor elmondott ima és zsoltár azt az erőt és hatalmat hirdeti, amely a felszentelést követően a harang hangjában rejlik.⁶ A püspök ezt követően, ugyancsak a betegek olajával,

¹ Bálint 1943. 119.

² Pajdussák é. n. 12.

³ Bálint 1937/B. 44.

⁴ Mihályfi 1933. 305, 307.

⁵ Bálint 1981. 70.

⁶ Az Úr hangja zeng a vizek fölött, / mennydörög a dicsőséges Isten, / az Úr, a nagy vizek fölött. / Az Úr hangja hatalmas, / az Úr hangja fenséges. / Az Úr hangja cédrusokat tördel, / összetöri az Úr a Libanon cédrusait (...) Az Úr hangjára lángok törnek elő. / Az Úr hangja megremegteti a pusztát, / megremegteti Kádés pusztáját. / Az Úr hangja megriaszítja a szarvasokat, / letarolja az erdőket. / Templomában mindenki őt dicsőíti. / Az Úr trónol az áradat fölött, / ott trónol az Úr, az örökkévaló király. / Az Úr erőt ad népének, / az Úr megáldja népét bölcsességgel. (28. zsoltár)

hét keresztet ken a harang oldalára – ezek jelentik a hét szentséget –, majd krizmával négy keresztet rajzol a belsejére – ezek a négy evangéliumot jelzik. Az ekkor mondott imával a harangot egy szent védelmébe és pártfogásába ajánlja, hogy az imádságra és az istentiszteletre hívást a holt érc helyett a szent ajkai hangoztassák. Ezután kakukkfűvel, mirhával és tömjénnel telt füstölőt helyeznek a harang alá, hogy akárhol csendüljön is meg a harang szava, ott minden úgy teljék el malasztal és áldással, miként a harang megtelik jó illattal. A szertartás egy evangéliumi rész felolvasásával⁷ és keresztvetéssel fejeződik be.⁸

A harangszentelési szertartást csak püspök végezheti, illetve püspöki engedéllyel rendelkező pap. Az egyházi törvénykönyv megkülönböztet harangszentelést és harangmegáldást. Csupán a liturgikus célokat szolgáló harangokat szabad a fent leírt módon megszentelni, áldásban az egyéb funkciójú harangok részesülnek.⁹

A harangokat csak a XII–XIII. századtól kezdték el szövegekkel és díszítményekkel ellátni. Kezdetben csupán imák és fohászok kerültek a palástra. Felirataik alapján háromféle típust különböztethetünk meg: a Salvator-harangokat – felírásuk: O REX GLORIAE VENI CUM PACE –; a Beata-harangokat – AVE MARIA GRATIA PLENA-feliartokkal –; és az evangelista-harangokat – amiken a MATTHEUS MARCUS LUCAS JOANNES szöveg látható.¹⁰ Később a feliratok kibővültek, és a felajánlások mellett profán szövegrészek is megjelentek, amelyek elsősorban az öntés körülményeiről számoltak be. A feliratok, mint ahogy látni fogjuk, általában két részből állnak: egyfelől tájékoztatnak a harang készítettéről és a harangöntőről, másfelől egy rövidebb-hosszabb imával, könyörgéssel vagy szándékkal a harang patrónusához fordulnak. Gyakran díszítik a harangokat a szettek domborművei is.

A harang, a harangozás, illetve a szettek legendáinak összefonódása az évszázadok során kialakult patrocíniumok, szent-ikonográfiák, jellemző attribútumok, az adott szettek megjelenítő ábrázolások közötti képzettársítással jöttek létre. A szettek és a harangok összekapcsolásának különböző fajtái alapján a következő lehetséges csoportokat állapítottam meg:

1. Egyes szettek a naptári helyzetüknél fogva válhattak a harangozás szempontjából fontos és nélkülözhetetlen patrónusokká.
2. Más szettek életútjuk egyes mozzanatait, haláluk körülményei vagy csodáik a harangozás valamelyik funkciójához, a harangöntökhöz illetve a harangozók személyéhez kötötték.

⁷ Amikor továbbhaladtak, betért egy faluba, ahol egy Márta nevű asszony házába fogadta. Volt ennek egy Mária nevű testvére, aki leült az Úr lábához, és hallgatta beszédét. Mártát pedig teljesen lefoglalta a sok felszolgálás. Ezért előállt Márta, és így szólt: „Uram, nem törődöl azzal, hogy a testvérem magamra hagyott a szolgálatban? Mondd hát neki, hogy segítsen!” Az Úr azonban így felelt neki: „Márta, Márta, sok mindenért aggodol, és nyugtalanodik, pedig csak kevésre van szükség, valójában csak egyre. Mária a jobbik részt választotta, amelyet nem vesznek el tőle soha”. Luk. 10,38-42.

⁸ Kovács 1919. 190-4.

⁹ Mihályfi 1933. 304-5.

¹⁰ Kovács 1919. 148.

3. Egyes harangokon olyan szentekkel is találkozhatunk, akikhez az emberi élet legfontosabb pillanataiban fordultak a hívők, azt remélve, hogy maguk a szentek szólnak a hívekhez és küldenek vigaszt – harangnyelven.
4. Bevett gyakorlat volt az is, hogy a település életében történeteket – ellenség támadását, járványt vagy más eseményeket – kötöttek bizonyos szentekhez és kérték védelmüket, oltalmukba ajánlva harangjaikat s egyben magukat is.
5. A harangok egy része a község névadó szentjéről kapta a nevét. Így a település többszörös védelmet remélhetett patrónusától.
6. Végül ismereteseek olyan szentek is, akiket csupán kedveltségük, „divatosságuk” miatt foglaltak bele a harangok felirataiba. Ehhez a csoporthoz tartoznak azok a harangok is, amelyeket Jézus, Szűz Mária vagy a Szentháromság tiszteletére szenteltek fel. Sok olyan felirat is található, amelyek nem fordulnak külön egy szenthez, hanem istenes szövegezésükkel, jámbor szándékaikkal szentelik meg a harang szavát.

Lássuk most az egyes csoportokat és harangfeliratokat:

1. Naptári ünnepek és harangok

Szent Donáthoz (február 17.), aki a szőlősgazdák és szőlőskertek védőszentje, villámcsapás, illetve jégeső eltávolztatásáért szoktak könyörögni.¹¹

A források tanúsága szerint Csókakőn az 1780-as években a katolikus egyházi iskola rektorának az is a kötelességei közé tartozott, hogy szünet idején a vihar ellen harangozzon. Később is szokásban maradt a viharharang megkondítása. A Szabadság című újság 1885. július 14-ei tudósítása szerint a felhők elleni harangozás általános gyakorlat volt Fejér megyében. Hogy mennyire komolyan vették ezt, mutatja az a hír is, amely szerint 1880 körül elcsaptak egy szőlőhegyi kerülőt, mert nem harangozott a veszélyesnek mutakozó felhő elébe. Harangszókor a hívek Donát tiszteletére szentelt gyertyát gyújtottak és a szenthez fohászkodtak.¹² Sokszor a vihar elé harangozás háttérében az a népi hiedelem állt, hogy a megszentelt harang zúgása elűzi a gonosz lelkeket, amelyek vihar képében törnek az emberre¹³. Harangfeliratai a következőképpen hangzanak:

S. DONATE TEMPESTATES NOCIVAS A NOBIS, TERRITORIIS NOSTRIS LONGE AVERTE. QUI SQUIS SCIRE CUPIS, QUI ME CONSURGERE FECIT INCLYTA STIRPS VITAM SIMONIANA DEDIT = Szt. Donát, a kedvezőtlen időjárást tőlünk, mezőinktől távoztasd messzire. Ki tudni kívánod, hogy ki állított engem: a híres Simonyi-nemzetség adott életet.¹⁴

LIBERA NOS DOMINE ANNO 1776. S DONATE A FULGURE ET TEMPESTATE = Szabadíts meg minket, Urunk, 1776-ban, Szent Donát, a villámtól és vihartól.¹⁵

¹¹ Bálint 1977. II. 165-6.

¹² Gelencsér–Lukács 1991. 362.

¹³ Bálint 1937/B. 47.

¹⁴ Simony (Šimonovy) Donát harangjának felirata. Bálint 1977. II. 165-6.

¹⁵ Az egyik gombosfalvi harang felirata. Janicsek 1922. 112.

A FULGURE ET TEMPESTATE LIBERA NOS DOMINE. SANCTE DONATE ORA PRO NOBIS = A villámtól és a vihartól szabadíts meg minket, Urunk! Szt. Donát, könyörögi érettünk!¹⁶

A két kedvelt szent: Donát (február 17.) és Flórián (május 4.) kultusza sok helyütt összefonódott. Tőlük várták a jégeső és a tűzvész távoltartását.¹⁷

HONORI SS. FLORIANI ET DONATI CONATU URBIS HUIUS ASSURGO = Szt. Flórián és Donát tiszteletére emelkedem e város elhatározásából.¹⁸

Régebben Szent György (április 24.) napjától vagy az azt követő szombattól kezdődően fogadalmi időszakot tartottak, ami vagy az aratásig, vagy Nagyboldogasszony ünnepéig, illetve másutt Szent Mihály napjáig tartott. Lényege az volt, hogy a szombati – ritkábban a csütörtöki napokat – engesztelésül megünnepelték: a mezőkön, a szőlőkben csak a déli harangszóig dolgoztak. A fogadalom hátterében a jégvész, a marhavész és az állatokat megtámadó járványok távoltartása volt.¹⁹

A szepesszombati nagyharang felirata a következőképpen szól: FACTA EST HAEC CAMPANA IN HONORE DEI OMNIPOTENTIS ET MARIE VIRGINS ET SANCTI GEORGII MARTIRIS ANNO DOMINI 1511. = Ezen harang készült a mindenható Isten, a boldogságos Szűz Mária és Szent György vértanú emlékére 1511.²⁰

Szent György napja a tavasz és a gazdasági év kezdete volt: az állatokat kihajtották, megindult a legeltetés. Ekkor kezdődött a „tavaszi időszámítás” is: Szent György napjától Szent Mihályig a hajnali harangozás egy órával korábban, az esti egy órával később történt.

Hogy mennyire kötődik az időjáráshoz Sárkányölő Szent György, mutatja az is, hogy Agyagosszergény harangját 1789-ban az ő tiszteletére szentelték, s a nyári viharokban dúló sárkányok elriasztását várták tőle.²¹

Szent György napjához fűződik még egy érdekes szokás, ami a szent ünnepét leginkább a farsangi időszak vidám és féktelen időszakához köti. Ezen a napon volt ugyanis szokásban egyes vidékeken a bűnök nyilvános kikolompolása.²² A szokás kapcsán a témakör másfajta aspektusa is megmutatkozik. Tágabb értelmezésben ugyanis a harangszó és a különböző kolompolások, csengetések, kerepelések és egyéb zajkeltések gonoszűző, bajelhárító céllal történnek, függetlenül attól, hogy megvalósulásuk szakrális vagy profán módon zajlik-e. A szokások, rítusok és a vallásos tevékenységek illetén vizsgálata további kutatások tárgya is lehet.

Május 12–14-e a Fagyosszentek ünnepe. A néphit szerint Pongrác, Szervác, Bonifác megvédik a friss hajtásokat a fagytól. Az eleki németek, ha az idő hidegre fordult, ezeken a napokon trágyát égettek és félreverték a harangokat.²³

¹⁶ A jászfelsőszentgyörgyi harang felirata. Kovács 1919. 170.

¹⁷ Bálint 1937/B. 47.

¹⁸ A körmöcbányai (Kremnitz, Kremnica) Erzsébet-templom egyik barokk harangja kongja ezt. Bálint 1977. II. 166.

¹⁹ Bálint 1977. I. 310-2.

²⁰ Pajdussák 1909. 20-1.

²¹ Bálint 1977. I. 304.

²² Dömötör 1983. 65.

²³ Bálint 1977. I. 367.

Szent Orbán (május 25.), mivel ünnepe egybeesik a szőlőművelés egyik fontos mozzanatával, a XIII. században német területen a vincellérek védőszentje lett. Patrocíniuma valószínűleg az V. században élt langres-i Orbán püspökről hagyományozódott I. Orbán pápára.²⁴ A német szokásvilág sokszínű képet nyújt a szenthez fűződő hagyományokról. Magyarországon tisztelete szintén a szőlővidékekhez kapcsolódik. Az Orbán-kultusz egyik legrégebb magyarországi emléke Kassán található. A székesegyház mellett áll az Orbántorony, amely 1628-ban épült egy hatalmas, Szent Orbán tiszteletére szentelt harang számára. Bálint Sándor idézi a harang leírását: Vállpárkányán szalagdíszek futnak körül, egymásba fonódó halfarkú szirének, a zivatarok és viharok megszemélyesítői, lejjebb pedig borágak és puttonyos szőlőszedők reliefjei. Ezek az emblémák a kassai polgárok jövedelmének egykori forrására, a szőlőművelésre utalnak. Ezért ajánlották fel harangjukat is Szent Orbánnak, mint a szőlők védőszentjének, hogy közbenjárásával óvja meg termésüket a szirének által jelképezett záportól, jégesőtől és vihartól.²⁵

Szent Orbánt a néphagyomány a fagyoszentek közé sorolja. Az Orbán-napi hideg leginkább a szőlőnek árt, ezért sok helyütt szobrot emeltek számára és a szőlőhegy védelmét, illetve bő termést vártak tőle. A szent napján körmenetben keresték fel az Orbán-szobrot. Jó idő esetén megkoszorúzták, borral locsolták, ám ha rossz idő volt, kövekkel dobálták meg, szídták és leköpdösték.²⁶ A nagykáta-i országúton található a három szent (február 17. Donát, május 25. Orbán, június 8. Medárd) közös szoborkompozíciója, amelynek felirata nagy hasonlóságot mutat a harangfeliratokkal: ORBANE, DONATE, MEDARDE ORATE PRO NOBIS. NE NOBIS NOCEAT TEMPESTES, FULMINA, GRANDO = Orbán, Donát, Medárd, könyörögjetek érettünk, vihar, villám, jégeső ne ártson nekünk.²⁷

Szent Vidhez (június 15.) többek között villámláskor, zivatarban, tűzveszélyben fordultak, vetéskor és betakarításkor kérték a segítségét. A gregorián naptár-reform előtt ünnepe a nyár közepére esett.²⁸ Valószínűleg a reform következtében szorult háttérbe. A pilisborosjenői (1777) és a dunabogdányi (1805) harangokat szentelték az ő tiszteletére.²⁹

Illés napján (június 20.) mindenfajta mezőgazdasági munkát tiltottak, mert úgy tartották, hogy abba, aki ilyenkor a mezőn dolgozik, beleszap a villám, a termést pedig elveri a jég.³⁰ Az Illés-napi viharok megfékezésére Földeákon meghúzták a harangokat, Csanádpalotán pedig viharágyút durrogtattak, miközben a harangokat is félreverték.³¹

János és Pál (június 26.) ünnepe az aratás és egyben a nagy nyári zivatarok idejére esik. A hagyomány szerint megfékezik a viharokat.³² Villámláskor, jégverés ellen, esőért, szárazabb időért és napsütésért is imádkoztak hozzájuk. Időjárás-

²⁴ Szentek Lexikona 1994. 276.

²⁵ Bálint 1977. I. 387.

²⁶ MN. VII. 175.

²⁷ Bálint 1977. I. 433.

²⁸ Szentek Lexikona 1994. 358.

²⁹ Bálint 1977. I. 458.

³⁰ MN. VII. 193.

³¹ Rácz 1985/3. 40.

³² Harangot szenteltek tiszteletükre Piliscsabán (1771) és Hangonyban (1793). Bálint 1977. I. 478-9.

si szentté válásukban nagy szerepe volt a nagypénteki stációs szentmise evangéliumának is: Így lesztek fiai mennyei Atyátoknak aki fölkelte napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is. (Mt. 5,45.)³³ Tiszteletükre előszerezettel szenteltek kápolnákat és harangokat is. A különböző időjárású szenteket érthető módon együtt is megemlégtették, mint ahogy azt a privigyeyi (Prievizda) harang felirata is elárulja: SANCTIS CONTRA TEMPESTATES TUTELARIBUS: JOANNI PAULO DONATO (1819) = A viharok ellen védelmező szenteknek, Jánosnak, Pálnak, Donátnak.³⁴

Szent Bertalan (augusztus 24.) személyéhez időjárású hiedelmek kapcsolódnak. A hagyomány ezt a napot az ősz kezdetének tekintette, és e nap időjárásából jólt a várható őszi időjárásra.³⁵

Pécsett a középkorban a mai belvárosi plébániatemplom helyén Szent Bertalan templom állott. A kápolna mellett sokáig remete élt, feladata az volt, hogy vihar idején harangozzon.³⁶

A szepesárki harang felirata a következő: HOC OPUS CONSUMMATUM EST IN LAUDEM OMNIPOTENTIS ET HONOREM S. BARTHOLOMEI APOSTOLI 1400. = Ez a mű a Mindenható dicséretére és Szt. Bertalan tiszteletére készült. 1400.³⁷

Szent Egyed (szeptember 11.) ünnepe jeles őszi fordulónap: ekkor kezdték a búza, másutt a rozs vetését. A nap időjárásából az őszre jóltak. A bártfai nagyharangot Egyed tiszteletére szentelték.³⁸

Szent Kelemen (december 23.) megvéd a vihartól és záportól. Domborműve az 1854-ben készült büki harangon is látható.³⁹

Szent János apostol és evangélista (december 27.) a szőlősgazdák patrónusa, megáldja a termést, megvéd a jégveréstől, a viharoktól és a villámlástól. Német nyelvterületen volt szokásban, hogy a János-evangélium kezdő sorait harangokra is felvették.⁴⁰ A népi vallásosság úgy tartotta, hogy a hozzá folyamodó imáknál is fogatosabb, ha a harang az ő evangéliumának pár versét kongatja: pl. Az ige testté lett és köztünk lakozott és láttuk az ő dicsőségét. (Jn. 1,14) A budai Ágostonrendiek barokk harangjának felirata szintén a viharok alakjában megjelenő gonoszokat tartja távol: Íme az Úr Keresztje, meneküljön az ellenséges tábor. Győzött a Júda törzsből származó Oroszlán. A harang domborművei között a keresztre feszített Krisztus és Szűz Mária mellett János és Donát képe is látható.⁴¹ Az eperjesi Kálvária-templom baloldali tornyában található nagyobbik harang felirata a következőképpen hangzik: IGNATIUS. A: MD: C. ET IN H. S. JOANIS EVAN: CURAVIT FUNDI A: R: D: TORNER R: L: CI: EPE: PAROCHUS A: M: D: CC: LXXIV. URBES CONTEMNO TECUM. M. I. CHRIST. . URGES UT DOCEAM TE PIE CHRISTIE SEQUI. = Ignác (...) Isten nagyobb dicsőségére és Szt. János evang.

³³ Szentek Lexikona 1994. 178.

³⁴ Bálint 1977. I. 478-9.

³⁵ MN. VII. 199.

³⁶ Bálint 1977. II. 228.

³⁷ Pajdussák 1909. 19.

³⁸ Myskovszky 1865. 186.

³⁹ Csatkai 1937. 98.

⁴⁰ Szentek Lexikona 1994. 168.

⁴¹ Bálint 1977. I. 104-5.

tiszteletére öntetett Eperjes város plébánosa által 1774-ben. A városokat megvettem veled együtt. Ösztönözz, hogy követésedet istenfélőn tanítsam.⁴²

Természetesen nem mindig lehet teljesen éles határokat húzni az egyes kategóriák között. Szent Vince (január 22.) például tévesen a nevében rejlő vin (bor) alapján lett a vincellérek, szőlővel és borral foglalkozók védőszentje. Ám esetünkben talán éppen a Prudentius-féle passióban és a Legenda Auerában elbeszélte kegyetlen megkínzása, hősiess vértanúhalála⁴³ a magyarázat arra, hogy nem mint szőlőhegyi patrónushoz, hanem követendő példaképként mint a szenvedésben és a halálban is állhatatos szenthez fordultak: ADSIT NOBIS PROPITIUS – IN HUIUS VITAE VESPERE, AD CHRISTUM NOS VINCENTIUS – TUTO FERENS ITINERE = Készségesen legyen velünk ezen élet estéjén Vince, Krisztushoz biztos úton vezetvén minket!⁴³

2. A szentek életútja és a harangozás

Szent Ágota (február 5.) oltalmát a középkorban főleg a tűz ellen kérték. Kis papírlapokra könyörgést írtak, majd ezt az egyház Ágota napján megszentelte, a hívek pedig házaik kapujára szögezték. Másutt, mint Jászladányban is, szokásban volt, hogy Ágota napján gonoszűző céllal kisöpörték a házat és az ólakat, nehogy tűzkár érje a hajlékot.⁴⁵

A Szent Ágotának szentelt harangokkal tűzvész idején adtak jelt a népnek. A zalalövői templom 1552-ből való harangjának felirata a következőképpen hangzik: MENTEM SANCTAM + SPONTANEAM + HONOREM DEO + ET PATRIAE LIBERATIONEM IGNIS A LAESURA PROTEGE NOS AGATHA PIA = Istent tisztelő elmét + szabadon áradót + tiszteletet Istennek + szabadságot a hazának, a tűzkártól védj meg minket, kegyes Ágota!⁴⁶

Szent Ágota alakjának és a tűzvésztől való védettség képzetének összekapcsolását az a legenda eredményezhette, amely szerint a szent szűz halálának évfordulóján kitört az Etna, ám Ágota kendője feltartóztatta a pusztító lávafolyamot. Ugyanennek a képzettársításnak köszönhetően válhatott a harangöntők, réz- és aranyművesek, bányászok védőszentjévé is.⁴⁷

A legenda szerint Szent Flórián (május 4.) gyermekként egy sajtár vízzel eloltotta egy égő ház lángjait. A sírja felett épült kápolnát sem tudták felgyújtani. Vértanúsága a vízzel köti össze: kővel terhelt testét folyóba dobták, ám az felmerült az árból. Az ökrök, amelyek a holttestét szállító kordét húzták, kitikkadtak a szomjúságtól, de hirtelen forrás fakadt előttük a földből.⁴⁸ Ő a tűzoltók védőszentje, ám tűz esetén is az ő közbenjárásáért fohászkodtak. Mint ahogy tették ezt

⁴² Szentek Lexikona 1994. 361.

⁴³ A budapesti Domonkos zárda harangjainak felirata. Kovács 1919. 170.

⁴⁴ Janicssek 1917. 207.

⁴⁵ Bálint 1977. I. 209.

⁴⁶ Bálint 1937. 176.

⁴⁷ Szentek Lexikona 1994. 25.

⁴⁸ Szentek Lexikona 1994. 107.

Csepregen is, ahol az 1776-os tűzvészt követően a városka megújította Szent Flórián ünnepét. Az aznapi böjt és munkatilalom kezdetét az öregharang jelezte.⁴⁹

A régi templomok és városi középületek tornyaiban levő tűzharangok is leginkább a Flórián nevet viselték. Szegeden a szent tiszteletére este 9 órakor szólalt meg a Flórián-harang.

A népi képzetársítás a tisztító tűzben szenvedő lelkekkel is összekapcsolta Flórián alakját. Orosziban például e század első évtizedeiben még szokásban volt, hogy az esti harangszó után családi körben imádkoztak a szenvedő lelkekért, s egy óra múlva Szent Flórián tiszteletére is megkondult a harang. Hasonló szokás élt a Zala megyei Sármellék faluban is, ahol az esti harangszó után a szent tiszteletére is harangoztak.⁵⁰

A harangfelirat tanúsága szerint a lubotényi új harangot a régi, tűzvészben elpusztult harangok anyagából készítették és Szent Flórián oltalmába ajánlották: FUNDIT: PAULUS SCHMITZ EPERIESINI 1847. S. FLORIANE O. PR. N. S. ANTONI O. PR. N. EX MATERIE ANTIQUARUM CAMPANARUM ECC. LYUBOTIN. DIE 13. JUNI. 1846. FATALI INCENDIO SOLUTARUM = Schmitz Pál Eperjesen önt 1847-ben. Szent Flórián, könyörögi érettünk. Szt. Antal, könyörögi érettünk. A régi lubotényi, végzetes tűzvészben megolvadt harangok anyagából 1846. júni 13-án.⁵¹

Szent Flórián (május 4.) és (Remete) Szent Antal (január 17.) alakjának összekapcsolását valószínűleg a tűz, illetve a Szent Antalhoz és az antonia rendhez fűződő Szent Antal tüze – az orbánc tette lehetővé. Ahogy a tüzet Flórián segítségét kérve tartották távol, úgy az orbáncot – a néphit szerint – Antal-vizével tudták megfékezni. A legenda szerint gyógyító tevékenységükért a rend tagjai egy serstést kaptak ajándékba, aminek a nyakába harangocskát akasztottak.⁵² Bálint Sándor számol be arról, hogy a disznók csengőjének hajdan gonoszűző, jószágoltalmazó erőt tulajdonítottak és Szent Antal apátnak ajánlották.⁵³ A Szent Antal-képeken is gyakran előfordul, hogy a szent remetét harangocskával ábrázolják: csengővel, amit csak az antoniák használhattak, amikor kórházaiak számára alamizsnát gyűjtöttek; másutt csengettyűs mankóval, vagy T alakú egyiptomi kereszttel, amihez egy harangocskát erősítettek, illetve fáklyával, amin szintén egy csengő látható.

Szent Vendel (október 20.) a VI. században élt, remete és pásztor volt a Saarvidéken. Nem véletlen tehát, hogy halála után a pásztorok, földművesek, juhászok patrónusa lett, aki az állati járványoktól is megóv. Tisztelete a XVIII. században terjedt el Magyarországon, német hatásra. Kápolnákat, szobrokat, harangokat szenteltek Vendelnek, amelyeket a szent ünnepnapján körmenettel tiszteltek meg. Volt, ahol a pap a mise vagy a litánia végén az állatokat is megáldotta.⁵⁴

⁴⁹ Bálint 1977. I. 352.

⁵⁰ Bálint 1977. I. 354-5.

⁵¹ A nagyobbik lubotényi harang felirata. Janicsek 1922. 113-4.

⁵² SzenteK Lexikona 1994. 36.

⁵³ Bálint 1977. I. 154.

⁵⁴ MN. VII. 423.

A sződi harangot Vendelnek szentelték, hogy elharangozza a jószágvést.⁵⁵ Ugyanilyen célzattal öntötték Szabadkán is Vendel-harangot.⁵⁶

Szent Borbála (december 4.) a 3. században élt. Apja büntetésből, hogy keresztényé lett és nem akart férjhez menni, toronyba záratta. Ezért később a tornyok és erődítmények patrónusát tisztelték benne, s gyakran ábrázolták toronnyal; de védőszentje lett az építőmunkásoknak és a harangozóknak is. A róla szóló legendák arról is beszámolnak, hogy bezáratása és későbbi kínzatosai ellenére is kitartott hite mellett. Végül apja fejezte le, de megbűnhődött tettéért: villám sújtotta agyon.⁵⁷ Később ezért fordultak hozzá villámcsapás és tűzvész esetén is, s domborművét a vészharangokra is rávésték. Alakja a néphagyományban is megjelenik: például a rác öregek villámláskor, égi háborúkor így imádkoztak: Sveta Borbala, ora pro nobis (Szent Borbála könyörögj érettünk!) Másutt Borbála fűvét használták villámcsapás ellen. Mivel alakja összefonódott a villámmal és a tűzzel, az öntőmunkások, ágyú- és harangöntők patrónusa lett.⁵⁸ Jó halálért járt közben, mint ahogy azt az eperjesi Szent Miklós-templom egyik kisebb harangjának feliratában is olvashatjuk: BEATI. MORTUI. QUI. IN. DOMINO. MORIUNTUR. APOC. 14. V. 13. PRO. LEGATO. COMISSARII. CAESARREO. BELLICIA. PHILIPPI. ET. CONSORTE. EIUS. PRO. AGONISANTIBUS. ERECTA. EPERIESINI. PRO CURANTE + SANCTI DISMAE. ET. SANCTAE BARBARAE. PERPETIUS FUSA VIENNAE. D: ANDREA TOPUS. PRO URBE. HAC. D: BARONE ASUMERAU. SUB. M. IUDICATU. EMERICI SVABI SUB CONSULATU NICO. LADRAN TRIBUNO PETRO. ... NOVAK. PLEBANO. REVERENDO. P. STEPH. BAST. PRAEFCTO. ECCLESIAE. KELEMINY. NOTARIO CIVITATIS. = Boldog halottak, akik az Úrban hálnak meg. Jel 14, 13. A küldöttség császári legátusáért. (...) és feleségéért. A halálos szenvedőkért emeltetett. Eperjesen, Szent Dizmász és Szent Barbara oltalma alatt. (...) Öntetett Bécsben. E városért. Sváb Imre bíraskodása alatt, Ladran Miklós consulsága alatt, Novák Péter tribunussága alatt, Bast. István tisztelendő plébános atya alatt. Keleminy egyházi elöljáró, városi jegyző alatt.⁵⁹

A legenda szerint Szent Miklós (december 6.) tengerészeket mentett meg és feltámasztott egy gyermeket, aki apja bűne miatt fulladt vízbe. Egy Ruszt környéki legenda szerint Dévény táján, ahol a Duna veszedelmesen szokott örvényleni, valamikor Miklósnak szentelt kápolna állott. Remete élt benne, akinek többek között az volt a feladata, hogy a hajók elé evezzen és átvegye tőlük a szentnek szánt alamizsnát. Visszatérve megkondította a kápolna harangját. Ennek hallatára a hajóban mindenki Szent Miklós közbenjárásáért kezdett könyörögni. A remete teendői közé tartozott az is, hogy a hajótörötteket és az elmerülőket kimentse és hajlékában ápolja őket.

⁵⁵ Bálint 1977. II. 391.

⁵⁶ Bálint 1927. 293.

⁵⁷ Szentek élete 1995. 818.

⁵⁸ Bálint 1977. I. 19-20.

⁵⁹ Janicsek 1922. 112.

3. Szentek, életfordulók, harangok

Szent Borbála mellett más szenteket is alkalmasnak véltek arra, hogy a szenvedésben és a halál órájában közbenjáróként segítségül hívják őket. Ilyen volt Dizmász (március 25.) is, akit a hagyomány a bűnbánó jobb latorral azonosított: O DISMA LATRO POENITENS LECTISSIME SIS TUTOR MIHI, MORIENS DUM LUCTOR IN AGONE. 1784. = Dizmász, bűnbánó lator, légy oltalmazóm a halálküzdelemben!⁶⁰

Antiochiai Szent Margit vértanú szűzhöz (július 20.) a szülő asszonyok imádkoztak. Meddőség esetén is hozzá folyamodtak segítségért. Az alsórákosi (Racosul de Jos) református harang felirata a következőképpen hangzik: AD HONOREM MARGARETHE VIRGINIS ET MARTIRIS. 1498. = Margit szűz és vértanú tiszteletére.⁶¹

Szent Anna (július 26.) Szűz Mária édesanyja: az özvegyek, leendő édesanyák, nagyanyák, gyermektelen asszonyok, dajkák és jegyesek, illetve a haldoklók védőszentje. Barokk kortól virágzik kultusza, számos templomot és harangot helyeztek oltalmába. Kedveltségét jelzi az is, hogy a gerlachfalvi evangelista-harangon Jézus, Szűz Mária és az evangélisták mellett ő is a megszólitottak között található: I. H. S. MARIA ANNA JOHANNES LUKAS MARKUS MATTHAEUS 0251. = Jézus Krisztus, Mária, Anna, János, Lukács, Márk, Máté 1520.⁶²

Az egyik hosszúrési harang is az ő tiszteletére készült: IN HONOREM S. ANNAE FIERI CURAVIT ASPREMONTANA COMUNITAS HOSSZURETHIENSIS. EOERIESINI ANNO DOMINI 1797. = Szent Anna tiszteletére a hosszúrési Aspermontana közösség csináltatta Óriben, az Úr 1797. évében.⁶³

A fent említett Szent Barbara és Dizmász mellett Szent Mihály arkangyalhoz (szeptember 29.) is többek között azért fordultak a hívek, hogy védelmezze a szegény lelkeket és a haldoklókat. Tours-i Szent Gergely szerint ugyanis ő a halott lelkek kísérője. Jó halálért kéri a közbenjárását. A magyar hagyományban a ravatalt Szent Mihály lovának hívják.⁶⁴ Nem véletlen tehát, hogy az ő tiszteletére szenteltek fel nem egy temetői harangot, amiket temetés közben azért kongattak, hogy a harang a szent erejével elriassa a gonoszokat: SIGNIFER MICHAEL RAFAEL SENTET ANIMAS IN LUCEM SANCTAM = A zászlótartó Mihály vezesse a lelkeket a mennyei világosságra.⁶⁵

Lángoló kardjával a villámlástól és a zivatartól is megvédelmez.

Az egyházatyák közül Lyoni Szent Ireneus a mennyei seregek parancsnokának tartotta. Mások a Paradicsom fejt és a lelkek megmérettetőjét tisztelték benne.⁶⁶ A budapesti dominikánus templom Mihály-harangján a következő felirat olvas-

⁶⁰ A besztercebányai püspökséghez tartozó Simony (Šimonovce) harangjának felirata. Bálint 1977. I. 277.

⁶¹ Kovács 1919. 150.

⁶² Pajdussák 1909. 22

⁶³ Janicsek 1922. 113.

⁶⁴ Szentek Lexikona 1994. 266-7.

⁶⁵ Bálint 1977. II. 319.

⁶⁶ Szentek Lexikona 1994. 266.

ható: MICHAEL ARCHANGELE, PRAEPOSITUS PARADISI, QUEM HONORIFICANT ANGELORUM CIVES, DEI NUNTIUS PRO ANIMABUS IUSTIS SUSCIPIENDIS, VENI IN ADIUTORIUM POPULI DEI. = Mihály arkangyal, a paradicsom feje, akit megtisztelnek az angyalok, Isten küldöttje az igaz lelkek istápolására, siess Isten népének oltalmára.⁶⁷

Egyes teológusok szerint Szent Mihály mutatja be az emberek imáit Isternek.⁶⁸ Érthető tehát, hogy a hívek gyakorta szentelnek harangokat tiszteletére, bízva abban, hogy harangkondulásba rejtett imáik meghallgatására találjanak⁶⁹: S. MICHAEL ARCHANGELE CONSTITUI TE SUPER OMNES ANIMAS SUSCIPIENDAS ECCLESIAE CHRENOCZENSIS: ORA PRO NOBIS. 1741. = Szent Mihály arkangyal, a chrenóci egyházközség valamennyi lelke fölé oltalmazásukra állítottalak téged, könyörögj érettünk!⁷⁰

Szent Mihály többek között az ólom- és ónöntők védőszentje is. Tudnunk kell, hogy a harangok öntvényéhez a 78% vörösréz mellett 22% ón is szükséges. Így nem meglepő, hogy a különböző ónedények készítése mellett az ónművesek ágyú- és harangöntéssel is foglalkoztak.⁷¹ A kutatás kimutatta, hogy a XIII–XVI. században a harangöntők ólomból és ónból készült zarándokjelvényeket is felhasználtak a harangok díszítésére. Az öntőforma falára illetve mintegy ráforrasztották az apró fémdomborműveket a harang palástjára.⁷²

Szent Luca (december 13.) neve a lux (fény) szót rejti magában, ami a halotti szertartás egyik mondatában is szerepel: Az örök világosság fényesedjék nekik! Alakja a halottak kultuszával fonódott egybe, s így többek között ő lett a temetők és a temetőképolnák védőszentje is.

Az esztergomi székesegyház középkori harangtornyában álló Luca-oltárnál a meghalt hívekért könyörögtek, harangjainak szavával pedig a leselkedő gonoszokat igyekeztek elrettenteni.⁷³

4. Fontos események, szentek, harangozás

Rókus (augusztus 16.) az ispotályok, kórházak védőszentje. Megóv a pestistől és az állatbetegségektől. Nagyon népszerű szent, sok bűcsújáró-kápolna viseli a nevét. Számos Rókus-kápolnát az egykori pestisjárványokra emlékeztetve szenteltek tiszteletére.⁷⁴ Tápé egyik harangját is a járvány ellen ajánlották fel Rókusnak: HAEC POPULI PIETAS ESTO SACRATA S. ROCHO. = Ez a nép jámbor szándéka; légy Szt. Rókusnak szentelve.⁷⁵

⁶⁷ Kovács 1919. 170.

⁶⁸ Szentek Lexikona 1994. 266.

⁶⁹ Az egyik kisszilvai harang felirata: IN HONOREM S. MICHAELIS FIERI CURAVIT MICH. CSAPLIA PROPINATOR TERNIENSIS PRO ECCLESIA KIS SZILVIENSI 1769. = Szent Mihály tiszteletére Csaplia Mihály tanyei (...) készítetett a kisszilvai templom számára 1769-ben. Janicsek 1922. 13.

⁷⁰ A chrenóci (Chrenovice) Mihály-templom harangjának felirata. Bálint 1977. II. 319-20.

⁷¹ Nagybákay 1964. 6.

⁷² Endrei 1982/4. 27.

⁷³ Bálint 1977. I. 73-4.

⁷⁴ Szentek Lexikona 1994. 314.

⁷⁵ Kovács 1919. 169.

Szent Kozma és Damján (szeptember 26.) többek között az orvosok, patikusok és a betegek védőszentjei. A néphit szerint a Kozma és Damján-kenőcs elúzi a betegségeket, a pestist és minden nyavalyát.⁷⁶ A középkorban igen kedvelt szentek voltak. A venécei harang is az ő tiszteletükre öntetett: CURAVIT FIERI EX DEVOTIONE PETRUS SZIDOR EX VENECIA PRO ECCLESIA VENECIENSIS IN HONOREM S. S. KOZME ET DAMIANI 1755. = Venécei Szidor Péter elhivatottsággal készítette a venécei egyházközség számára Szt. Kozma és Damján tiszteletére 1755.⁷⁷

5. Települések névadó szentjei – harangok

Az ábrahámfalvi (Abrahámová) harangot a település névadó szentjének (október 6.) tiszteletére szentelték. Ábrahámot Izsákkal és Jákobbal együtt említik meg: DEUS ABRAHAM, DEUS ISAAC, DEUS JACOB, DEUS VIVORUM ET MORTUORUM, MISERERE NOSTRI. ANNO DOMINI 1633. = Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene, élők és holtak Istene, könyörülj rajtunk!⁷⁸

Szent András (november 30.) már a középkorban is igen közkedvelt szent volt, érthető, hogy a szentandrásiak is az ő oltalmába ajánlották harangjukat: EDIFICATA EST CAMPANA ISTA IN HONOREM SANCTI ANDREAE APOSTOLI 1494. = Ezen harang öntetett Szt. András apostol tiszteletére.⁷⁹

6. Népszerű szentek és harangjaik

Kerény (Quirinus) (június 14.) a Diocletianus-féle keresztényüldözés idején szenvedett vértanúságot. A gömöri Nagyrőce (Rauschenbach, Velká Revúca) régi templomának Árpád-kori, később átöntött harangjának körfelirata könyörög hozzá: O + FACTA + EST + CAMPANA + ISTA + IN + HONOREM + DEI + OMNIPOTENTI + IN + HONOREM + SANCTI + QIRINI + IMB. ANNO 506. = Ez a harang a mindenható Isten dicséretére készült és Szent Kerény dicséretére, állítva (1)506-ban. A középkorban kedvelt szent lehetett, tisztelete a barokk szentek előterébe kerülésével visszaszorult.⁸⁰

Szent László (július 29.) számtalan templom és harang védőszentje. A majsai harang felirata így hangzik: Szt. László, a magyart palástoddal betakard!⁸¹ A debrődi templom harangját is neki szentelték.⁸²

Szent István (augusztus 20.) kultusza általánosan elterjedt volt. Az ő tiszteletére és közbenjárására öntötték a hejcei legkisebb harangot is: FECIT CAROLUS EITELPERGER CASSOVIAE. P. SAMUELE TIMON. S. I. REGENTE SEMINARIJ

⁷⁶ Bálint 1972. 141-4.

⁷⁷ Janicsek 1922. 116.

⁷⁸ Bálint 1977. II. 366.

⁷⁹ Pajdussák 1909. 20.

⁸⁰ Bálint 1977. I. 278.

⁸¹ Csík 1986/3. 44.

⁸² Görcsös 1995. 150.

KISDIANI FUSA A. 1731. = Készítette Eitelperger Károly Kassán. Timon Sámuel jezsuita a Kisdy-szeminárium vezetése idején öntetett 1731-ben. A harang oldalán Szent István domborműve is látható, körülötte felirat: S. STEPHANUS REX. UNG. = Szent István, magyarok királya.⁸³ A kajátai csengőt Szűz Mária és Szt. István képe díszíti.⁸⁴

Szent Imrét (november 5.) a barokk kortól kezdve számtalan templomban tisztelték. Alakja harangokon is megjelenik: EMERICE, UT TIBI VIRGINEOS NEC TACTOS GRANDINE FLORES. CASTA MANUS QUOVIS MANE FERRAT TEMPESTATE REMOTA, LUCEM REDDE TUO QUALIS IN ORE NITET; DO PUROS SOLES. = Imre, hogy szűzi, jégesőtől érintetlen virágokat hozzon neked egy tiszta kéz reggel, derült időben, adj olyan fényt, amilyen arcodon ragyog; tiszta napsütéseket adok.⁸⁵ A komáromi Szt. András-templom harangja pedig ezt kongja: Boldogok a tisztaszívűek, mert ők Istent látandják. Szt. Imre magyar herceg, könyörögj érettünk!⁸⁶

Számos templomot és harangot szenteltek Szent Márton (november 11.) tiszteletére is. A hámbori nagyharang szövegezése a középkori harangfeliratokat idézi: VIVOS VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO. IN HONOREM SANCTI MARTINI FUSA 1771. REFUSA CIBINII 1873. = Az élőket hívom, a holtakat meggyászolom, a villámokat megtöröm. Szent Márton tiszteletére 1771-ben öntetett.⁸⁷

Az 1675-ben, Herold Boldizsár által öntött pozsonyi harangon Szűz Mária és a kised Jézus domborműve mellett Szent Márton képe is látható.⁸⁸ Szent Márton a patrónusa a csikberényi templomnak és az 1924-ben Sopronban öntött nagyharangnak is.⁸⁹

Szent Erzsébet (november 19.) tisztelete már a XIII. században megkezdődött. Legendája szerint Erzsébetnek forró vágya volt olyan magas tornyot építtetni, hogy a harangok szavát Magyarországon is meghallják.⁹⁰

Előszeretettel szenteltek neki harangokat: IN HONOREM S. ELISABETHAE VID REG. HUIC ECCLES. VISOKAENSI PATRONAE ... CURATA. ANODNI M.D.C.C. = Szent Erzsébet, e magasi egyházközség védnökének tiszteletére.⁹¹ A jászapáti harang felirata pedig a következő: Árpádházunk öröme, honunk büszkesége, Szent Erzsébetünk, könyörögj érettünk!⁹²

⁸³ Mihalik 1897. 344-5.

⁸⁴ Janicsek 1922. 113.

⁸⁵ A nagyszombati harang felirata. Kovács 1919. 169.

⁸⁶ Kovács 1919. 171.

⁸⁷ Janicsek 1922. 13.

Egyéb harangfeliratok: IN HONOREM SANCTI MARTINI ET OMNIUM SANCTORUM = Szt. Márton és minden szentek tiszteletére. Az olasztelki harang felirata 1489-ből. Kisgyörgy 1990. 3.

SANCTE MARTINE ORA PRO NOBIS 1510. = Szt. Márton, imádkozzáll érettünk! 1510. Az alsófricskei nagyharang felirata. Janicsek 1917. 204.

FUDIT ME GEORGIUS N OVARI IN HONOREM S. MARTINI ANNO DOMINI 1688. = Óvári György öntött engem Szt. Márton tiszteletére 1688-ban. A kapi kisharang felirata. Janicsek 1917. 206.

⁸⁸ Kemény 1908. 93.

⁸⁹ Gelencsér-Lukács 1991. 245.

⁹⁰ Bálint 1977. II. 478.

⁹¹ A magasi nagyharang felirata. Janicsek 1922. 114.

⁹² Kovács 1919. 172.

Az összes szentek tiszteletére ajánlották fel a palocsai nagyharangot. A felirat azonban a legismertebb és legkedveltebb szenteket külön is megemlíti: AD LAUDEM ET GLORIAM SSMÆ TRINITATIS BEATSMÆ VIRG. MARIÆ. S. VALENTI. S. MICHAELIS ARCHANG. S. ANTONII DE PADUA. S. JOSEPHI S. ANGELI CUST. S. JOAN. NEPOM. ET OO. SANCTORUM HONOREM + SPLIS AC M: D: MICHAEL HORVÁTH LIB. B: DE PALOCSA CUM SPLI AC M: D: CONTHORALI CHRISTINA PERINI SUMPTIB, SUIS ERIGI CURAVIT ANNO 1713. = A legszentebb Háromság, a boldogságos Szűz Mária, Szent Bálint, Szent Mihály arkangyal, Páduai Szent Antal, Szent József, Szent Órangyal, Nepomuki Szent János és minden szentek dicséretére és tiszteletére + (...) Palocsai Horváth Mihály (...) és Perini Krisztina a maga költségén emeltette 1713-ban.⁹³

Szent Bálint (február 14.) gyógyító szent, Nepomuki Szent János (május 16.) a hajósok, a haldoklók és a gyónási titok patrónusa. Kedveltségét mutatja, hogy alakjához tréfás történetek is kötődnek. Tápén például elhitették az avatatlan idegennel, hogy a szent szobra karácsonykor, amikor meghallja az éjféλι harangszót, lemegy a Tiszára inni.⁹⁴ Bakonybélben azt beszélték, leveszi a sapkáját, ha meghallja a harangszót.⁹⁵

Előadásom elsődleges célja az volt, hogy áttekintést nyújtsak a harangok és a szentek, illetve ünnepnapjaink között fennálló kölcsönös viszonyról, összefonódásokról. Egyúttal igyekeztem megvizsgálni azokat a mozzatokat, amelyeknek köszönhetően bizonyos szentek az évszázadok során – többé vagy kevésbé, elválaszthatatlanul vagy felületesen – a harangokhoz, a harangozás szakrális és profán funkcióihoz kötődnek. Vizsgálódásaim során Janicsek József, Kovács Mihály, Patay Pál és mások latin nyelvű harangfelirat-közléseit tekintettem át és próbáltam – a teljesség igénye nélkül – betekintést nyújtani e máig igen kevésbé vizsgált területről.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1937/B. *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza.* Budapest.

1942 *Az esztendő néprajza.* Budapest.

1943 *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallási népélet köréből.* Szeged.

1972 Kozma és Damján tisztelete a régi Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények* 141-5.

1974 Szent György kultuszának maradványa a hazai néphagyományban. *Ethnographia* LXXXV. 212-30.

1977 *Ünnepi kalendárium.* I-II. Budapest.

1981 Patrocínium, egyházi év és néphagyomány. In: *A hagyomány szolgáltatában. Összegyűjtött dolgozatok.* Budapest, 68-79.

⁹³ Janicsek 1922. 114.

⁹⁴ Bálint 1942. 60.

⁹⁵ Bálint 1977. I. 378.

CSÍK Antal

1986 Majsai harangok és harangozók. *Honismeret* 3. 43–44.

CSATKAY Endre

1937 Vas megyei harangöntőkről. *Vasi Szemle* 97-8.

DÖMÖTÖR Tekla

1983 *Magyar népszokások*. Budapest.

DÖMÖTÖR Tekla (főszerk.)

1990 *Magyar néprajz VII.* Népszokás, néphit, népi vallásosság. Budapest.

ENDREI Walter

1982 Zarándokjelvények. *Múzsák*. 4. 26-7.

GELENCSÉR József-LUKÁCS László

1991 Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. *Fejér megye néprajza III.* Székesfehérvár.

GÖRCSÖS Mihály

1995 Szent László kápolnája és búcsújáró helyek Debrődön. In: *Vallásos népelet a Kárpát-medencében*. Szerk.: Barna Gábor. Budapest, 144-52.

JANICSEK József

1917 Régi harangok Sáros megyében. *Archeológiai Értesítő* 204-8.

1922 Régi harangok Sáros megyében. *Archeológiai Értesítő* 110-6.

KISGYÖRGY Zoltán

1990 Ha szól a harang... *Keresztény Szó*. I. évf. 47. sz. 3.

KOVÁCS Mihály

1919 *A harang*. Budapest.

MIHÁLYFI Ákos

1933 *Nyilvános istentisztelet*. Budapest.

MIHALIK József

1897 Felsőmagyarországi régi harangok és harangöntők. *Archeológiai Értesítő* 342-7.

MYSKOVSZKY Viktor

1865 A bártfai három régi harang. *Vasárnapi Újság*. 186.

NAGYBÁKAY Péter

1964 *Magyarországi vas- és fémműves céhek pecsétjei*. Budapest.

PAJDUSSÁK Máté

1909 *Szepesmegye középkori ércöntvényei és azok mesterei*. Lőcse.
é. n. Iglói ércművesek a középkorban.

RÁCZ Sándor

1985 A vihararoki viharágyú. *Honismeret*. 40-1.

1994 *Szettek lexikona*. Budapest.

VISEGRÁDI János

1909 Turócz vármegye egyházi műemlékei. *Archeológiai Értesítő*. 193-8.

Simándi, Katalin

Saints in the Reflection of Churchbells with Latin Inscriptions

The church and its equipments are considered to be sacred objects in the folk religiosity. The sounds of bells are the sound of the cult. The Catholics named the bells after saints and superscribed them. They thought that the sound of these bells protect the community from the destruction of storms, hail and fire. The author shows the junction of the bell, the tolling and the legends of the saint in the reflections of the old bells in Hungary.

